

Kommunedelplan for Miljø med hovedtema klima og energi 2016-2025

Handlingsprogrammet 2018

Miljøplanens Handlingsprogram 2018

Ferdigstilt 10.01.18

Tema:

1. MILJØLEDELSE
2. ENERGIFORBRUK OG –
PRODUKSJON
3. BYGG OG UTBYGGING
4. TRANSPORT OG AREALBRUK
5. FORURENSING
6. AVFALLSBEHANDLING
7. NATUR OG FRILUFSTLIV
8. HOLDNINGSSKAPENDE ARBEID
OG STØRRE ARRANGEMENTER
9. INNKJØP OG OFFENTLIGE
ANSKAFFELSER
10. KLIMATILPASNING
11. LANDBRUK

Fargekoding for status på gjennomføring av tiltak:

Grønn= Gjennomført

Gul= Igangsatt

Rød = Ikke gjennomført

Grå = Tas ut av miljøplanens handlingsprogram

1. MILJØLEDELSE

Hovedmål og delmål:

Miljøfyrtårn: Etablere hovedkontormodellen og sertifisere alle kommunale enheter

Miljøplanen handlingsprogram: Kontinuerlig oppfølging og årlig rullering

Lillehammer kommune som organisasjon skal være klimanøytral

Lillehammersamfunnet:

Tiltak	Formål	Ansvar	Kostnad	Status
Klimanettverk: Sikre kommunens deltagelse i klimanettverk for utvalgte kommuner og fylkeskommuner i Østlandsområdet	Samarbeide om målrettet klimaarbeid og bærekraftig samfunnsutvikling	TO Plan og miljø	Egne ressurser + klimasatsmidler	Miljøvernråd giver har deltatt på nettverkssamlinger i hele 2018. Det er også jobbet mye med et samarbeidsprosjekt mellom flere av kommunene i nettverket for å arrangere en større klimakampanje for innbyggerne i Lillehammer som skal være i september 2019.
Miljøfyrtårn: Informere og oppmuntre bedrifter til Miljøfyrtårnsertifisering eller tilsvarende	Øke andelen miljøsertifiserte bedrifter i Lillehammer og dermed redusere klimagassutslippene i Lillehammer.	Miljøfyrtårn-arbeidsgruppe	Eget budsjett	Storskjermen på Sigrid Undsets plass er brukt til å kommunisere ut miljøfyrtårnarbeidet. Har også arrangert en årlig miljøfyrtårndag for alle offentlige og private miljøfyrtårn i Lillehammer. Ellers er det lagt ut informasjon om kommunens miljøfyrtårnarbeid på egne nettsider og tatt imot enkelte henvendelser fra andre bedrifter i Lillehammer.

Lillehammer kommune:

Tiltak	Formål	Ansvar	Kostnad	Status
Klimaregnskap: Utarbeide klimaregnskap for kommuneorganisasjonens utslipp	Få en oversikt over egne utslipp med mål om utslippsreduksjon og klimanøytralitet	TO Plan og miljø	20 000 kr	Klimaregnskapet er utarbeidet og lagt fram i sak for formannskapet (24.09) og kommunestyret (27.09). Klimaregnskapet er også lagt ut på kommunens nettsider. Som videre oppfølging blir et klimabudsjett lagt inn i Økonomi- og handlingsplan for 2019. Det må jobbes videre med indikatorer for rapportering på dette.
Klimaregnskap: Arrangere klimaregnskap-workshop for ledere internt	Få veiledning til hvordan vi kan jobbe med å redusere utslippene i kommuneorganisasjonen	TO Plan og miljø	Ingen midler brukt	Det ble ikke arrangert workshop for lederne, men klimaregnskapet ble gjennomgått for ledelsen i plan- og prosjektforum 30.05. Det ble da konkludert med at klimaregnskapet skal inn i økonomi- og handlingsplan.

Klimakvoter: Kjøpe klimakvoter for kommuneorganisasjonens utslipp	Kompensere for restutslipp i henhold til FN's retningslinjer for klimanøytralitet	TO Plan og miljø	160 320 kr	Klimakvoter er kjøpt som kompensasjon for 2505 tonn CO ₂ -ekvivalenter. Kommunen har investert i samme prosjekt som i fjor, et prosjekt for å bygge energieffektive og rentbrennende kjøkkenovner i Ghana (Prosjekt GS 1385).
Miljøfyrtårn: Videre arbeid med å miljøfyrtårn-sertifisere kommunale virksomheter. Følge opp kommunale virksomheter som er sertifisert.	Opprette et felles verktøy for miljøledelse som skal sikre en effektiv miljøledelse i alle kommunale virksomheter.	Miljøfyrtårn-arbeidsgruppe	Eget budsjett	Alle kommunale enheter (totalt 54 enheter) skal være sertifisert innen 24.1.19. Når vi i 2019 går inn i en driftsfase, blir det viktig å følge opp de som er sertifisert videre for å opprettholde miljøarbeidet.
Miljøfyrtårn: Innføre en årlig miljøfyrtårndag for kommunale virksomheter	Sikre kontinuitet og engasjement rundt miljøfyrtårnarbeidet	Miljøfyrtårn-arbeidsgruppe	Eget budsjett	Miljøfyrtårndag ble avholdt 17.10. Fikk svært gode tilbakemeldinger på opplegget, og bør derfor arrangere årlig miljøfyrtårndag også i 2019.
Miljøfyrtårn: Fylle ut Rådhusets klima- og miljørapport, del av miljøfyrtårn.	Oppfølging av årlige miljømål som er satt i miljøfyrtårnarbeidet.	Miljøfyrtårn-arbeidsgruppe	Eget budsjett	Rapport ble fylt ut, og rapporteringstall for underliggende enheter ble utarbeidet for dem. Videre arbeid med felles rapporteringer på klima- og miljørapport for Lillehammer kommune må gjøres i 2019 for å sikre oversikt klimafotavtrykket til all kommunal virksomhet.
Miljøteam: Opprette et miljøteam innen sektor by- og samfunnsutvikling	Opprette et faglig samarbeid for å fordele og løse miljørelaterte arbeidsoppgaver innen sektoren.	Rådmann	Eget budsjett	Miljøteam er opprettet, men etablering av rutiner og systemer for oppfølging av miljøoppgaver på tvers TO-er er ikke fullført. Må følges opp videre i 2019.

2. ENERGIFORBRUK OG - PRODUKSJON

Hovedmål og delmål:

Forbruk: Redusere energibruken per innbygger, med 20 % fra 2013 til 2025

- *Energieffektivisering i kommunal bygningsmasse (energibruk per arealenhet) med 20 % fra 2013 til 2025*
- *Energieffektivisering av vann- og avløpssektoren (energibruk per liter vann og avløpsvann) med 20 % fra 2013 til 2025*

Produksjon: Økt andel produksjon av fornybar energi

- *Etter utslippsreduksjon skal klimagassutslipp på områdenivå kompenseres ved økt lokal produksjon av fornybar energi (hentet fra prosjektet om klimanøytral byutvikling i Bydel Nord)*

Lillehammersamfunnet:

Tiltak	Formål	Ansvar	Kostnad	Status
Energiløsninger: Sikre oppfølging av de nye bestemmelsene og retningslinjene i KPA om bærekraftige energiløsninger i saksbehandling.	Sikre at energivurderinger blir en integrert del i all planlegging. Redusere energibruken og øke andelen fornybar energi.	TO Byggesak TO Plan og miljø	Egne ressurser	«1.11 Bærekraftige bygg, energiløsninger og materialbruk» er tatt inn i bestemmelser i KPA og byplan ved utsendelse på høring. På grunn av utsettelse på vedtak av KPA og byplan er oppfølging først aktuelt når planene er vedtatt. Oppfølging videreføres til 2019.
Energirådgivning: Energirådgivning av private boliger	Bevisstgjøring rundt energibruk i private boliger og satsing på fornybar energi. Redusere klimafotavtrykket fra private boliger	TO Plan og miljø	50 000 kr	Ikke gjennomført. Dette var tenkt som en del av arbeidet Klimakampanjen som nå er flyttet til september 2019. Tiltaket flyttes dermed til 2019.
Fjernvarme: Jobbe for at fjernvarmen i Lillehammer skal bli mest mulig fornybar.	Sikre fossilfri og bærekraftig fjernvarme.	TO Plan og miljø	Egne ressurser	Eidsiva har i 2018 fått tillatelse til et lager for flis i Hovemoen. Dette vil kunne bidra til sikrere forsyning av flis som brensel.

Lillehammer kommune:

Tiltak	Formål	Ansvar	Kostnad	Status
Energiløsninger: Sikre oppfølging av de nye bestemmelsene og retningslinjene i KPA om bærekraftige	Sikre at energivurderinger blir en integrert del i all kommunal utbygging. Redusere energibruken og øke andelen fornybar energi.	TO Eiendom	Egne ressurser	«1.11 Bærekraftige bygg, energiløsninger og materialbruk» er tatt inn i bestemmelser i KPA og byplan ved utsendelse på høring. På grunn av utsettelse på vedtak av KPA og byplan er oppfølging først aktuelt når planene er vedtatt. Oppfølging videreføres til 2019.

energiløsninger i egne byggeprosjekter.				
Miljøfyrtårn: Oppfylle miljøfyrtårnets kriterier innen energi for alle kommunale enheter som er miljøfyrtårnsertifisert	Formålet med energikriteriene er å bidra til reduksjon av energiforbruk, energieffektivisering og øke andelen energi fra fornybare kilder.	Miljøfyrtårn-arbeidsgruppe	Egne ressurser	Gjennomført for alle sertifiserte enheter. Noe oppfølging av hovedkontorets handlingsplan for 2018 gjenstår fortsatt, dette må følges opp videre i 2019.

3. BYGG OG UTBYGGING

Hovedmål og delmål:

Ved utbygging skal det fokuseres på reduksjon av klimagassutslipp i driftsfasen av bygg og ved valg av materialer med mål om klimanøytralitet (hentet fra prosjektet om klimanøytral byutvikling i Bydel Nord)

(Energieffektiviseringstiltak i bygg, se Tema 2: Energiforbruk og -produksjon)

Lillehammersamfunnet:

Tiltak	Formål	Ansvar	Kostnad	Status
Gebyrer: Grønne gebyrer for plan-saksbehandling innarbeides i gebyrregulativet.	Redusere klimafotavtrykket fra byggeprosjekter	TO Plan og miljø	Egne ressurser	Ikke gjennomført i år fordi man antok liten effekt. Må vurderes som oppfølging av områdeplan for klimanøytral bydel nord når dette arbeides tas tak i igjen i 2019.
Gebyrer: Grønne gebyrer for bygge-saksbehandling innarbeides i gebyrregulativet.	Redusere klimafotavtrykket fra utbyggingsprosjekter	TO Byggesak	Egne ressurser	Grønne gebyrer er tatt inn i gebyrregulativet. Dessverre er det så langt ingen som har ønsket å bygge etter et høyere krav enn det som ligger inne i byggeteknisk forskrift, selv med redusert byggesaksgebyr
Klimaregnskap og materialvalg: Sikre oppfølging av de nye bestemmelsene og retningslinjene i KPA om klimaregnskap og bærekraftige materialvalg i saksbehandling.	Redusere klimafotavtrykket fra byggeprosjekter	TO Byggesak TO Plan og miljø	Egne ressurser	«1.11 Bærekraftige bygg, energiløsninger og materialbruk» er tatt inn i bestemmelser i KPA og byplan ved utsendelse på høring. På grunn av utsettelse på vedtak av KPA og byplan er oppfølging først aktuelt når planene er vedtatt. Oppfølging videreføres til 2019.

Lillehammer kommune:

Tiltak	Formål	Ansvar	Kostnad	Status
Fossilfri/utslippsfri byggeplass: Planlegge minst et fossilfritt/utslippsfritt byggeplassprosjekt som skal danne grunnlag for bedre praksis på fremtidige byggeplasser	Redusere klimafotavtrykket til kommunale byggeprosjekter.	TO Eiendom	Egne ressurser	Ikke gjennomført.
Klimaregnskap: Opplæring i klimaregnskapsmetoden ved nye bygg	Redusere klimafotavtrykket til kommunale byggeprosjekter.	TO Eiendom	20 000 kr	Ikke gjennomført. Klimaregnskap i forbindelse med Nordre Ål skole. Må følges opp i 2019 – følges opp avhengig av hvilke nye byggeprosjekter som er aktuelle.
Klimaregnskap og materialvalg: Sikre oppfølging av de nye	Redusere klimafotavtrykket til kommunale byggeprosjekter.	TO Eiendom	Egne ressurser	«1.11 Bærekraftige bygg, energiløsninger og materialbruk» er tatt inn i bestemmelser i KPA og byplan ved utsendelse på høring. På grunn av

bestemmelsene og retningslinjene i KPA om klimaregnskap og bærekraftige materialvalg i egne byggeprosjekter				utsettelse på vedtak av KPA og byplan er oppfølging først aktuelt når planene er vedtatt. Oppfølging videreføres til 2019.
Passivhus/nullutslippshus: Sikre at alle nye kommunale bygg bygges i minimum passivhusstandard.	Redusere klimafotavtrykket til kommunale byggeprosjekter.	TO Eiendom	Egne ressurser	Alle nye kommunale bygg har minimum passivhusstandard. Oppfølging videreføres til 2019.

4. TRANSPORT OG AREALBRUK

Hovedmål og delmål:

Areal- og transportplanlegging: Areal- og transportutvikling skal bidra til nasjonale utslippsmål

Lillehammer skal ha en konsentrert arealbruk med byvekst innenfra

Lillehammer skal vokse slik at hverdagslivets transportbehov reduseres

Bygge ut på en måte som ivaretar hensyn til klimatilpasning og miljø ut over krav og forskrifter

Transportbehov: En stor del av veksten i transportbehovet skal skje ved gange og bruk av sykkel og kollektivtransport

Legge til rette for bilfri ferdsel innad i kommunen og til og fra nabokommunene

Dobling av sykkelandelen innen 2024 (fra 7 % til 14 %)

80 % av alle barn skal gå eller sykle til skolen innen 2024

Kjøretøy og drivstofftype: Minst 20 % av person- og varebiltrafikken skal være fornybar innen 2024

Bilparken til kommunen skal være fornybar (mål om 50 % fornybar innen 2024)

Tilrettelegge for miljøvennlig næringstransport

Fase inn fornybart drivstoff for busser og renovasjonsbiler i Lillehammer

Lillehammersamfunnet:

Tiltak	Formål	Ansvar	Kostnad	Status
Byutvikling: Sikre gjennomføring av klimanøytral byutvikling i bydel Nord gjennom en områdereguleringsplan.	Tilrettelegge for klimanøytral byutvikling	TO Plan og miljø	200 000 kr + Klimasatsmidler	Vi har søkt og fått 350 000 kr i tilskudd fra Miljødirektoratet for å igangsette arbeidet, men dette er blitt utsatt på grunn av utsettelse på vedtak av KPA og byplan. Må videreføres til 2019.

Byutvikling: Sikre oppfølging av de nye bestemmelsene og retningslinjene i KPA om bærekraftige transportveier/lokalisering av bygg i saksbehandling.	Redusere klimafotavtrykket fra transport gjennom byggeprosjekter.	TO Plan og miljø TO Byggesak	Egne ressurser	«1.11 Bærekraftige bygg, energiløsninger og materialbruk» er tatt inn i bestemmelser i KPA og byplan ved utsendelse på høring. På grunn av utsettelse på vedtak av KPA og byplan er oppfølging først aktuelt når planene er vedtatt. Oppfølging videreføres til 2019.
Mobilitetsuke: Delta i Europeisk mobilitetsuke, inngår som en del av ATP og sykkelbyprosjektet	Bevisstgjøre om valg av transportmiddel og oppmuntre til miljøvennlig transport.	Arbeidsgruppen byutvikling 2044 v/byplansjef	~~20 000 kr~~	Det ble lagt ut informasjon gjennom kommunens kanaler med oppfordring om å reise miljøvennlig under mobilitetsuken og benytte seg av bussrabatt på mobilitetsdagen. Ingen aktiviteter utover dette.
Mobilitetsuke: Involvere barn og unge i Mobilitetsuken	Bevisstgjøre barn og unge om valg av transportform og oppmuntre til miljøvennlig transport.	Arbeidsgruppen byutvikling 2044 v/byplansjef	Egne ressurser	Ikke gjennomført.
Parkering: Sikre oppfølging av den nye parkeringsforskriften om tilrettelegging for lademuligheter på offentlige parkeringsplasser	Redusere klimagassutslipp fra transport ved å tilrettelegge for el-biler	TO Veg og trafikk	Egne ressurser	Gjennomført for flertallet av kommunens parkeringsplasser. Antall plasser med lademulighet må vurderes nærmere.
Parkering: Sikre oppfølging av de nye parkeringsbestemmelsene om lokalisering av nye parkeringsplasser og parkering ved boligformål.	Redusere klimagassutslipp fra transport gjennom redusert bilbruk	TO Byggesak TO Plan og miljø	Egne ressurser	«1.5 Parkering» er tatt inn i bestemmelser i KPA og byplan ved utsendelse på høring. Sykkelparkering er også tatt inn i disse bestemmelsene. På grunn av utsettelse på vedtak av KPA og byplan er oppfølging først aktuelt når planene er vedtatt. Oppfølging videreføres til 2019.
Sykkel/gange: Bedre skilting og merking av gang- og sykkelveinettet i hele byen.	Tilrettelegge for at reiser i større grad kan gjennomføres med sykkel og gange. Redusere klimagassutslippene fra transport.	Arbeidsgruppen byutvikling 2044 v/byplansjef	Eget budsjett	Gatebruksplan avklarer dette, er under utarbeiding og ferdigstilles i 2019. Gange: Gåstrategi er utarbeidet som grunnlag for gatebruksplan og kommunale planer. Sykkel: Skilting av hovednett med forbindelser til lokalnett er under utførelse.
Sykkel/gange: Planlegge gjennomgående løsninger for gående og syklende, med fokus på å binde bydelene sammen	Tilrettelegge for at reiser i større grad kan gjennomføres med sykkel og gange. Redusere klimagassutslippene fra transport.	Arbeidsgruppen byutvikling 2044 v/byplansjef	Eget budsjett	Gatebruksplan avklarer dette, er under utarbeiding og ferdigstilles i 2019. Gåstrategi er utarbeidet som grunnlag for gatebruksplan og kommunale planer. Planarbeid i forbindelse med sykkelbyprosjektet pågår. Delstrekninger ferdig i 2018.
Sykkel: Bygge sykkelhotell i tilknytning til togstasjonen	Tilrettelegge for at reiser i større grad kan gjennomføres med sykkel. Redusere klimagassutslippene fra transport.	Sykkkelbyprosjektet v/kommunens representanter	Eget budsjett	Fullført, åpnes 18.desember 2018.
Sykkel: Få i gang et klimasatsprosjekt på el-sykkel/miljøvennlig transport i samarbeid med sykkelbyprosjektet	Tilrettelegge for at reiser i større grad kan gjennomføres med sykkel. Redusere klimagassutslippene fra transport.	TO Plan og miljø	155 000 kr + klimasatsmidler	Utleie av sykler startet opp 15.september 2018. Det er laget driftsavtale på prosjektet med G-Sport for et år (frem til sept 2019).
Sykkel: Gjennomføring av sykkelbyprosjektet, hovedsykkelnettet	Tilrettelegge for at reiser i større grad kan gjennomføres med sykkel. Redusere klimagassutslippene fra transport. Sammenhengende sykkelveinett	Sykkkelbyprosjektet v/kommunens representanter	Eget budsjett	Pågår. Gjennomføring av prosjekttiltak jf. Avtalen 2018-21

Lillehammer kommune:

Tiltak	Formål	Ansvar	Kostnad	Status
Byutvikling: Sikre oppfølging av de nye bestemmelsene og retningslinjene i KPA om bærekraftige transportveier/lokalisering av bygg i egne byggeprosjekter	Redusere trafikk relatert til byggeprosjekter. Redusere klimagassutslippene fra transport.	TO Eiendom	Egne ressurser	«1.11 Bærekraftige bygg, energiløsninger og materialbruk» er tatt inn i bestemmelser i KPA og byplan ved utsendelse på høring. På grunn av utsettelse på vedtak av KPA og byplan er oppfølging først aktuelt når planene er vedtatt. Oppfølging videreføres til 2019.
Kjøretøy: Innkjøp av miljøvennlige biler i kommunens bilpark.	Redusere klimagassutslipp fra tjenestereiser	Innkjøp Alle sektorer	Midler avsatt i investeringsbudsjett	Rammeavtale dekker leasing av både el-biler, hybrid og fossildrevne kjøretøy. Gjennomført for noen men ikke alle bilinnkjøp. Behov for å trekke henger har gjort at også diesel-biler er kjøpt inn.
Miljøfyrtårn: Oppfylle miljøfyrtårnets kriterier innen transport for alle kommunale enheter som er miljøfyrtårnsertifisert	Formålet med transportkriteriene er reduksjon av CO2, NOx og svevestøvutslippene.	Miljøfyrtårn-arbeidsgruppe	Egne ressurser	Gjennomført for alle sertifiserte enheter. Noe oppfølging av hovedkontorets handlingsplan for 2018 gjenstår fortsatt, dette må følges opp videre i 2019.
Parkering: Etablere parkeringsplasser for el-biler i kommunal virksomhet.	Tilrettelegge for anskaffelse av biler med fornybart drivstoff i kommunal virksomhet. Redusere klimagassutslipp fra tjenestereiser.	TO Eiendom	Egne ressurser	El- bilparkering etablert ved alle bosentre og rådhuset og for hjemmetjenesten. Flere ladeplasser må vurderes.
Parkering: Sikre oppfølging av den nye parkeringsforskriften om tilrettelegging for lademuligheter på nyetablerte, kommunale parkeringsplasser	Redusere klimagassutslipp fra transport ved å tilrettelegge for el-biler i kommunal virksomhet	TO Eiendom	Egne ressurser	Antall plasser med lademulighet må vurderes nærmere.
Tjenestereiser: Sikre at alle ansatte er kjent med og bruker de nye retningslinjene for øreise som hindrer unødig reising og fremmer miljøvennlige løsninger for tjenestereiser og varetransport	Redusere klimagassutslipp fra lokale tjenestereiser	HR-enheten	Egne ressurser	Ikke utarbeidet enda. Arbeidet blir startet opp tidlig 2019.

5. FORURENSING

Hovedmål og delmål:

Lillehammer skal ha rent vann, frisk luft og ren grunn (fra Samfunnsdelen)

Lillehammersamfunnet:

Tiltak	Formål	Ansvar	Kostnad	Status
Grunnforurensing: Sikre oppfølging av de nye bestemmelsene og retningslinjene i KPA om forurenset grunn og massedeponier	Sikre at grunnforurensing blir fulgt opp i saksbehandling	TO Byggesak TO Plan og miljø	Egne ressurser	«1.16 Forurenset grunn og uønskede arter» er tatt inn i bestemmelser i KPA og byplan ved utsendelse på høring. På grunn av utsettelse på vedtak av KPA og byplan er oppfølging først aktuelt når planene er vedtatt. Oppfølging videreføres til 2019.
Grunnforurensing: Utarbeide sjekklister eller lignende for oppfølging av de nye bestemmelsene og retningslinjene i KPA om forurenset grunn og massedeponier	Sikre at grunnforurensing blir fulgt opp i saksbehandling	TO Byggesak TO Plan og miljø	Egne ressurser	«1.16 Forurenset grunn og uønskede arter» er tatt inn i bestemmelser i KPA og byplan ved utsendelse på høring. På grunn av utsettelse på vedtak av KPA og byplan er oppfølging først aktuelt når planene er vedtatt. Oppfølging videreføres til 2019.
Luftkvalitet: Synliggjøre informasjonen om luftkvalitet på kommunens nettsider	Synliggjøre status på luftkvalitet i Lillehammer med mål om bedre luftkvalitet i byen	Miljørettet helsevern	Egne ressurser	Informasjon om overvåking, varsling og kartlegging er lagt ut på kommunens nettsider. Miljødirektoratet, Meteorologisk institutt og Vegvesenet utvikler landsdekkende varslingstjeneste for luftkvalitet som er ferdig i begynnelsen av 2019. Lillehammer har signalisert interesse for tjenesten som gir kommunen mulighet for å bidra med egne lokalt tilpassede luftkvalitetsvarsler. Denne må tas i bruk i 2019.
Oljetanker: Informasjonskampanjer om fornybare oppvarmingskilder og om utfasing av fossil oljefyr	Følge opp det nasjonale forbudet mot fyring med fossil olje som blir innført 01.01.20. Motivere og veilede innbyggere i å få fjernet private tanker. Redusere den lokale luftforurensingen.	TO Plan og miljø TO Byggesak	~~20 000 kr~~	Informasjonskampanje er ikke blitt gjennomført. Det er derimot blitt gjort et omfattende informasjonsarbeid for å følge opp det nasjonale forbudet, med avisartikler, informasjon på kommunens nettsider, utsendinger av brev til alle oljetankeiere og oppfølging av henvendelser fra innbyggerne. Det er også engasjert en person i full stilling hos byggesak som nå følger opp alle henvendelser. Innhenting av informasjon om status på tanker og behandling av søknader skjer dermed fortløpende.
Rentbrennende ovner: Tilskudd til kjøp av rentbrennende ovner (opptil 3000 kr gis i støtte per oven)	Redusere lokal forurensing i kommunen	Miljørettet helsevern	93 000 kr	Stor etterspørsel i år, antageligvis på grunn av at ordningen er utvidet til å gjelde for hele kommunen, og at mange ser seg om etter nye oppvarmingsløsninger før oljefyringsforbudet trer i kraft. 31stk har fått tilskudd til ny oven. I 2019 settes det av ytterligere 50 000 kr til denne tilskuddsordningen.
Ulovlige avfallsplasser: Oppfølging av meldinger om	Forhindre utslipp av miljøgifter i naturen eller fare for dette	TO Plan og miljø TO Byggesak	Egne ressurser	Fortløpende oppfølging av saker. Avhengig av omfang gir kommunen pålegg om opprydning.

ulovlige avfallsplasser og -deponier				
--------------------------------------	--	--	--	--

Lillehammer kommune:

Tiltak	Formål	Ansvar	Kostnad	Status
Kunstgress: Jobbe med plastproblematikken fra kunstgressbaner i egne anlegg	Redusere bruken og forhindre spredning av plast	TO Park og idrett	Egne ressurser	I forbindelse med nytt overvannssystem på Stampesletta, er det tatt hensyn til plastproblematikk. Ny kunstgressbane med miljøvennlig innfyll (uten gummigranulat) for å hindre spredning.
Miljøfyrtårn: Oppfylle miljøfyrtårnets kriterier innen utslipp til luft/vann/jord for alle kommunale enheter som er miljøfyrtårnsertifisert	Formål med kriteriene utslipp til luft/vann/jord er å forhindre forurensing og skade på både mennesker og natur.	Miljøfyrtårnarbeidsgruppe	Egne ressurser	Gjennomført for alle sertifiserte enheter.
Oljetanker: Fase ut fossile brenslere i kommunale bygg. Oljetanker skal saneres forskriftsmessig.	Følge opp det nasjonale forbudet mot fyring med fossil olje som blir innført 01.01.20. Gå foran med et godt eksempel som oljefri virksomhet	TO Eiendom	Egne ressurser	Kommunen bruker ikke lenger fossil olje til fyring. Flere nedgravde tanker er fjernet, men behov for ytterligere oppfølging i 2019.

6. AVFALLSBEHANDLING

Hovedmål og delmål:

Lillehammer skal bidra til å nå de nasjonale avfallsmålene. Avfallshierarkiet viser en prioritert rekkefølge for avfallshåndtering der forebygging (hindre at avfallet oppstår) har høyeste prioritet.

Avfall skal samles inn og behandles på en forsvarlig måte som tar hensyn til naturmiljøet, klima og helse

Lillehammer kommune:

Tiltak	Formål	Ansvar	Kostnad	Status
Miljøfyrtårn: Oppfylle miljøfyrtårnets kriterier innen avfall for alle kommunale enheter som er sertifisert	Formålet med avfallskriteriene er avfallsreduksjon, gjenbruk av produkter, materialgjenvinning, gjenbruk av råmateriale og forsvarlig håndtering av avfall.	Miljøfyrtårn-arbeidsgruppe	Egne ressurser	Gjennomført for alle sertifiserte enheter. Noe oppfølging av hovedkontorets handlingsplan for 2018 gjenstår fortsatt, dette må følges opp videre i 2019.

7. NATUR OG FRILUFTSLIV

Hovedmål og delmål:

Natur: Verdifulle naturområder (inkludert vannforekomster) skal sikres mot inngrep som kan forringe kvaliteter, mangfold og rekreasjonsmuligheter (fra samfunnsdelen og miljøplanen kap. 1.3)

Alle vannforekomster skal ha minst god økologisk og -kjemisk tilstand, eller godt økologisk potensial, innen 2021 (Nasjonalt/europeisk mål)

Mangfoldet av naturtyper, stedegne arter, genetisk mangfold og viktige økologiske funksjoner og tjenester skal tas vare på

Friluftsliv: Sikre fysisk aktivitet og naturopplevelse for alle

Områder av verdi for friluftslivet skal sikres og forvaltes slik at naturgrunnet blir tatt vare på

Grønnstrukturer skal utvikles som et identitetsskapende element og som arena for fysisk aktivitet og naturopplevelse

Lillehammersamfunnet:

Tiltak	Formål	Ansvar	Kostnad	Status
Fremmede arter: Arbeid med fremmede arter	Bekjempe fremmede arter i kommunen og unngå spredning	TO Park og idrett TO Plan og miljø	Egne ressurser + mulige midler fra FMOP	Fremmede arter blir fjernet i egne park og idrettsanlegg. Bekjempelse i verneområder i 2018. Bestemmelse «1.16.2» om uønskede arter er tatt inn i KPA. På grunn av utsettelse på vedtak av KPA og byplan er oppfølging først aktuelt når planene er vedtatt. Oppfølging videreføres til 2019.
Naturmangfold og vassdrag: Sikre oppfølging av de nye bestemmelsene og retningslinjene i KPA om naturmangfold og vassdrag	Sikre at naturmangfold og vassdrag blir fulgt opp i saksbehandling	Sektor for by- og samfunnsutvikling	Egne ressurser	«1.21 Naturmangfold» er tatt inn i bestemmelser i KPA og byplan ved utsendelse på høring. På grunn av utsettelse på vedtak av KPA og byplan er oppfølging først aktuelt når planene er vedtatt. Oppfølging videreføres til 2019.
Naturmangfold og vassdrag: Utarbeide sjekklister eller lignende for oppfølging av de nye bestemmelsene og retningslinjene i KPA om naturmangfold og vassdrag	Sikre at naturmangfold og vassdrag blir fulgt opp i saksbehandling	TO Plan og miljø	Egne ressurser	«1.21 Naturmangfold» er tatt inn i bestemmelser i KPA og byplan ved utsendelse på høring. På grunn av utsettelse på vedtak av KPA og byplan er oppfølging først aktuelt når planene er vedtatt. Oppfølging videreføres til 2019.

Naturtyper: Naturtypekartlegging av utvalgte områder i kommunen	Få økt kunnskap om og kartfeste ulike naturtypelokaliteter i kommunen	TO Plan og miljø	250 000 kr	Gjennomført i østre deler av kommunen i 2018, samt i forbindelse med enkelte områder hvor det har vært innspill til KPA. Rapport fra kartleggingen ikke ferdigstilt.
Truede arter: Arbeid med truede arter	Bevare truede arter i kommunen gjennom skjøtsel	TO Park og idrett TO Plan og miljø	Egne ressurser + mulige midler fra FMOP	Naturtypekartlegging for å bedre kunnskapsgrunnlaget for bla. truede arter er gjennomført i deler av kommunen. Oppfølgende skjøtsel av lokalitet for dragehode på kommunal eiendom ved Dampsaga gjennomført i 2018.
Vann og vassdrag: Overvåking av utvalgte vannforekomster	Få oversikt over tilstand og eventuelle endringer av lokale vannforekomster for å sikre god økologisk og kjemisk tilstand.	TO Plan og miljø TO Vann og avløp	Egne ressurser	Kommunen har bidratt til overvåking av utvalgte vannforekomster i en treårs-periode, styrt av Fylkesmannen i Oppland. Denne undersøkelsen var ferdigstilt i 2017 og kommunen har ikke fått forespørsel om ytterligere overvåking i 2018. Kommunen har derfor ikke deltatt på ytterligere overvåking av utvalgte vannforekomster i 2018. Kommunen har gitt innspill til Fylkesmannen/Vassdragsforbundet om vassdrag hvor det kan være aktuelt å bedre kunnskapsgrunnlaget.
Vann og vassdrag: Sikre oppfølging av lokal tiltaksanalyse for Mjøsa og forvaltningsplanen for Glomma	Sikre god økologisk og kjemisk tilstand i lokale vannforekomster.	TO Plan og miljø TO Byggesak TO Vann og avløp (ansvar må plasseres) Landbrukskontoret	Egne ressurser	TO VA: Det er først og fremst avløp i spredt bebyggelse som angår TO VA her.VA har i 2018 kun behandlet innkomne utslippssøknader og ikke formelt startet opprydding i avløpsforhold i spredt bebyggelse. Ansvaret er i ferd med å bli satt i organisasjonen, og planlegging kan forhåpentligvis starte i 2019. Krever betydelige ressurser.
Vann og vassdrag: Klassifisering av alle vannforekomster	Sikre god økologisk og kjemisk tilstand i lokale vannforekomster.	TO Plan og miljø	Egne ressurser	Alle vannforekomster er klassifisert, men stedvis behov for mer kunnskap og overvåking. Oppfølging må avklares med Fylkesmannen/Vassdragsforbundet.
Vann og vassdrag: Arbeide for økt vannføring i Mesnavassdraget fra Kroken til Mjøsa.	Sikre god økologisk og kjemisk tilstand i nedre del av Mesnavassdraget.	TO Plan og miljø	Egne ressurser	Kommunen har gitt flere innspill rundt dette i forbindelse med revisjonen av konsesjonsvilkårene for øvre deler av Mesnavassdraget. Revisjonen av konsesjonsvilkårene for den nedre delen er ikke igangsatt. NVE/OED er myndighet. Kommunen vil gi nye innspill til revisjonen når denne kommer på høring.

Lillehammer kommune:

Tiltak	Formål	Ansvar	Kostnad	Status
Fremmede arter: Bekjempe fremmede arter i egne anlegg	Bekjempe fremmede arter i kommunen og unngå spredning	TO Park og idrett TO Plan og miljø	Egne ressurser + mulige midler fra FMOP	Fremmede arter bekjempes i egne park- og idrettsanlegg. Følges opp fortløpende i forbindelse med bygge- og anleggsprosjekter. Videreføres i 2019.
Naturmangfold: Internopplæring i naturmangfoldloven	Sikre at naturmangfoldlovens miljøretslige prinsipper skal vurderes i alle vedtak/beslutninger der naturmangfold berøres.	TO Plan og miljø	Egne ressurser	Ikke gjennomført. Vil være aktuelt å følge opp i forbindelse med ny KPA og nye bestemmelser. Videreføres i 2019.

8. HOLDNINGSSKAPENDE ARBEID OG STØRRE ARRANGEMENTER

Hovedmål og delmål:

Arrangementer: Redusere klimafotavtrykk knyttet til større arrangementer

Redusere klimagassutslippene fra transport i tilknytning til arrangementer

Holdninger: Jobbe med å formidle kunnskap om klimautfordringene og gi økt forståelse for nødvendigheten av å redusere klimagassutslipp

Lillehammersamfunnet:

Tiltak	Formål	Ansvar	Kostnad	Status
Miljøpris: Innføre Lillehammer kommunes miljøpris, vedta statutter i 2018	Økt fokus på miljø og arbeidet som gjøres andre steder i kommunen	Rådmann	Egne ressurser	Ikke gjennomført
Større arrangementer: Anmode arrangører om å inkludere kollektivtransport i deltageravgifter	Redusere klimagassutslipp fra transport i tilknytning til større arrangementer og oppmuntre til miljøvennlig transport blant deltagere	Rådmann	Egne ressurser	Ny arrangementsstrategi som vedtas på nyåret legger opp til nye kriterier for arrangementer som mottar tilskudd. Disse kriteriene skal bygge på bærekraftbegrepet, og herunder vil det ligge kriterier knyttet til klima og miljø. Oppfølging videreføres til 2019.
Større arrangementer: Ta i bruk klima- og miljøkrav for arrangementer som mottar offentlige tilskudd	Redusere klimafotavtrykk knyttet til større arrangementer	Rådmann	Egne ressurser	Ny arrangementsstrategi som vedtas på nyåret legger opp til nye kriterier for arrangementer som mottar tilskudd. Disse kriteriene skal bygge på bærekraftbegrepet, og herunder vil det ligge kriterier knyttet til klima og miljø. Oppfølging videreføres til 2019.
Større arrangementer: Anmode arrangører om å miljøsertifisere arrangementet, eventuelt ta i bruk tilsvarende verktøy i sitt klimaarbeid	Redusere klimafotavtrykk knyttet til større arrangementer	Miljøfyrtårnsarbeidsgruppe	Egne ressurser	Ny arrangementsstrategi som vedtas på nyåret legger opp til nye kriterier for arrangementer som mottar tilskudd. Disse kriteriene skal bygge på bærekraftbegrepet, og herunder vil det ligge kriterier knyttet til klima og miljø. Oppfølging videreføres til 2019.

Lillehammer kommune:

Tiltak	Formål	Ansvar	Kostnad	Status
Earth Hour: Delta i Earth Hour	Vise utad at Lillehammer kommune ønsker å bidra til en mer bærekraftig utvikling.	TO Plan og miljø	Egne ressurser	Ble gjennomført i 2018 for rådhuset med oppfordring til resten av de kommunen om å gjøre det samme. Rutiner for oppfølging av Earth Hour er lagt på TQM.

9. INNKJØP OG OFFENTLIGE ANSKAFFELSER

Hovedmål og delmål:

Innkjøp: Redusere kommunens miljøbelastning gjennom redusert forbruk og miljøvennlige innkjøp

Offentlige anskaffelser: Bruke egen markedskraft til å påvirke samfunnet i en miljøvennlig retning

Lillehammer kommune:

Tiltak	Formål	Ansvar	Kostnad	Status
Anskaffelser: Alle offentlige innkjøp skal følge anskaffelsesloven § 5 og anskaffelsesforskriften § 7-9	Minimere miljøbelastningen fra kommunale anskaffelser	Alle sektorer, Innkjøp	Egne ressurser	Anskaffelsesloven § 5 innebærer at kommunen skal vurdere hvilke anskaffelser som utgjør en vesentlig miljøbelastning slik at det er relevant å stille miljøkrav, og ha utarbeidet rutiner for hvordan disse anskaffelsene skal følges opp. Ny innkjøpsstrategi vedtatt i 2018 skal bidra til oppfyllelse av målene i Miljøplanen.
Miljøfyrtårn: Oppfylle miljøfyrtårnets kriterier innen innkjøp for alle kommunale enheter som er sertifisert	Formålet med innkjøpskriteriene er å redusere miljøbelastning for produkter og tjenester som kjøpes inn til egen virksomhet	Innkjøp, Miljøfyrtårn-arbeidsgruppe	Egne ressurser	Gjennomført for alle sertifiserte enheter. Noe oppfølging av hovedkontorets handlingsplan for 2018 gjenstår fortsatt, dette må følges opp videre i 2019.

10. KLIMATILPASNING

Hovedmål og delmål:

Areal- og transportutvikling skal bidra til lave klimautslipp og til å redusere samfunnets sårbarhet for klimaendringer

Unngå utbygging i skred- og flomfarlige områder

Sikre god håndtering av overvann i arealplaner og tettsteder

Økt aktsomhet mot flomfare og masseføring i bekker og mindre lever

Lillehammersamfunnet:

Tiltak	Formål	Ansvar	Kostnad	Status
Overflatevannshåndtering: Sikre oppfølging av de nye bestemmelsene i KPA om overflatevannshåndtering i plan- og byggesaksbehandling, samt VA-sektoren	Sikre at overflatevannshåndtering blir fulgt opp i saksbehandling	TO Byggesak TO Plan og miljø TO Vann og avløp	Egne ressurser	«1.17 Overvannshåndtering» er tatt inn i bestemmelser i KPA og byplan ved utsendelse på høring. På grunn av utsettelse på vedtak av KPA og byplan er oppfølging først aktuelt når planene er vedtatt. I tillegg er Hovedplan for Vann og Avløp satt i gang, her vil overvannshåndtering bli et viktig tema. I tillegg er det satt i gang arbeidet med utarbeiding av en TO-overgripende overvannspln, som vil bli forankret i Hovedplan VA. Oppfølging videreføres til 2019.
Fordrøyning og infiltrasjon: Sikre oppfølging av de nye bestemmelsene i KPA om fordroyning og infiltrasjon i plan- og byggesaksbehandling, samt VA-sektoren	Sikre at fordroyning og infiltrasjon blir fulgt opp i saksbehandling	TO Byggesak TO Plan og miljø TO Vann og avløp	Egne ressurser	«1.17 Overvannshåndtering» er tatt inn i bestemmelser i KPA og byplan ved utsendelse på høring. På grunn av utsettelse på vedtak av KPA og byplan er oppfølging først aktuelt når planene er vedtatt. I tillegg er Hovedplan for Vann og Avløp satt i gang, her vil overvannshåndtering bli et viktig tema. I tillegg er det satt i gang arbeidet med utarbeiding av en TO-overgripende overvannspln, som vil bli forankret i Hovedplan VA. Oppfølging videreføres til 2019.
Blågrønne kvaliteter: Sikre oppfølging av de nye bestemmelsene i KPA om blågrønne kvaliteter i nye byggeprosjekter (grønne tak, regnbed, trær, grønne lunger, kanaler, åpne vannspeil) i plan- og byggesaksbehandling.	Sikre at blågrønne kvaliteter blir fulgt opp i saksbehandling	TO Byggesak TO Plan og miljø	Egne ressurser	«1.17 Overvannshåndtering» er tatt inn i bestemmelser i KPA og byplan ved utsendelse på høring. På grunn av utsettelse på vedtak av KPA og byplan er oppfølging først aktuelt når planene er vedtatt. Oppfølging videreføres til 2019.

ROS-analyser: Sikre oppfølging av de nye bestemmelsene i KPA om hensyn til klimaendringer, flom, flomskred og overvannsproblematikk ivaretas i ROS-analyser i plan- og byggesaker.	Sikre at hensynet til klimaendringer blir fulgt opp i ROS-analyser i saksbehandling	TO Byggesak TO Plan og miljø	Egne ressurser	Fortløpende oppfølging av krav iht. plan- og bygningsloven og KPA.
---	---	---------------------------------	----------------	--

11. LANDBRUK

Hovedmål og delmål:

Jordbruk: Reduksjon med 10 % utslipp per produsert enhet i jordbruket innen 2025

Redusere utslipp gjennom gjødselhåndtering, foring og mer rasjonell maskininnsats

Jordbruk: Bidra til å sikre høy nasjonal selvforsyning av mat

Jordvernet skal styrkes for å sikre lokal matproduksjon til fremtidige generasjoner

Skogbruk: Øke skogproduksjon med 10 % for å sikre mer karbonbinding i skog

Bidra til et aktivt skogbruk som gir økt tilgang til fornybart råstoff fra skogen, økt verdiskapning og et positivt klimabidrag